

Narečje pod Vrtačo. Mlini in žage. Dokumentacija

Pod tem naslovom je konec leta 1994 v Celovcu izšla videokaseta (20 min.) z broširano prilogo (63 str.) po zamisli, v režiji in pod vodstvom Herte Maurer - Laussegger, za kamero, montažo in tehnično vodstvo pa je poskrbel Erwin Mattersdorfer. Avtorica ta »prvi slovenski dialektološki film«, kot ga sama imenuje, posveča prof. Stanislavu Hafnerju ob desetletnici projekta Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu, katerega pobudnik je bil. Videokaseta z brošuro naj bi bila dokumentacija plajberskega govora rožanskega narečja dvojezičnih domačinov v Slovenjem Plajberku/Windisch Bleiberg, v Podnu/Bodental, pri Strugarjih/Strugariach in v Brodeh/Loiblthal na južnem Koroškem v Avstriji na temo mlini in žage oz. spomini nanje.

Videofilm nas po kratkem uvodu v knjižnem jeziku s koroškim pridihom ter ob pesmi domačinov popelje v naravnost idilični svet pod Vrtačo, kjer za mizo pred lično hišico obujajo spomine na mline trije kljub častitljivi starosti živahni domačini. Na podoben način se trije drugi govorci spominjajo Bukovnikovega mlina. Beseda jim teče gladko, govorni tempo je izredno hiter, tu ni sledu o kakšni dolenski razvlečenosti; in ko že misliš, da se je govorcu vsaj malo zataknilo, da se bo za hipec ustavil, je to samo vtis, ki ga daje njihov grlni k. Torej govorica — hitra, melodična, poskočna, razgibana, kakršni so potoki, ki so nekoč gnali njihove mline in žage, in kakršna je vsa narava okrog njih. (Že ta primerjava upravičuje videoprikaz narečja.) O Ožekarjevi žagi se razgovori njen lastnik in žagar sam, sledijo spomini na druge žage, malo bolj podrobno pa je v pogovoru z ženo pokojnega žagarja in njenim sogovorncem predstavljena še Strugarjeva žaga. Po petju domačinov se ob posnetkih narave oglasi spet komentator z naslednjimi, zelo povednimi besedami

(avtor spremnega besedila je Hartmut Weidner): »*Le malo stvari je še v Podnu na Koroškem, ki spominjajo na stoletno tradicijo mlinov in žag. Nekdaj neutrudna kolesa, ki jih je poganjala voda, so danes tiha in zaraščena trohnijska. Odslužena so postala žrtev naravnih sil in civilizacije. Pričajo o kulturi, katere prvine brez sledu izginjajo. — Izgubilo se je tudi marsikaj v jeziku prebivalcev v Podnu. Njihovo narečje z nekdanjo tako bogatim strokovnim izrazjem odhaja v pozabo. Umira z mlino vred in z generacijo, ki se še spominja časov, ko so šumeče vode v Podnu poganjale kolesa.*«

Te besede tudi zavrnejo morebitni očitki, da so mlini prikazani samo v spominih — še živečih mlinarjev očitno ni več. Da bi ti drugače govorili o svojih mlinih, nam da slutiti govorec, nekdanji žagar na Ožekarjevi žagi, ki edini v svojo pripoved vpleta tudi strokovno izrazje. Morda bi več zvedeli tudi o Strugarjevi žagi in celo o Bukovnikovem mlinu, če bi besedo prepustili samo nekdanji tam živečima govorkama. Sogovornici naj bi sicer pomagali oživljati spomine, vendar glavnega pripovedovalca včasih usmerjajo v pripoved, ki njemu osebno spominsko ni blizu (Strugarjeva žaga). Prepričanost o nujnosti sodelovanja žene nekatere govorice v ponavljanje za glavnim pripovedovalcem oziroma v rabo mašil (Spomini na mline, Bukovnikov mlin), kar je moteče tako za pripovedovalca — ga dekoncentrira, kot za poslušalca. Sicer se strinjam z navedenim metodološkim pristopom (Priloga videofilmu, str. 9-10), po katerem naj bi čim manj posegali v govorni položaj in tako ohranili njihovo naravnost oziroma postavili samo tematski okvir; zato pa je treba dobro premisliti o izboru spraševancev oz. informatorjev, o njihovem številu, odnosih med njimi, seznanjenostjo z izpraševanim. Od šestih informatorjev v svoji predstavitvi (Priloga videofilmu, str. 11-19) samo trije govorijo o obravnavanih temah kot o

sestavini svojega življenja; in to se na filmu tudi odraža. Vendar je zaradi razmer na Koroškem to mogoče razumeti. Te bolj ali manj metodološke pripombe pa ne zmanjšujejo dokumentarne vrednosti videokasete: je namreč zadnji odsev neke stare, nekdanje nepogrešljive in pomembne ljudske dejavnosti ter narečja, ki zaradi civilizacije in vse bolj redkih govornih položajev z možnostjo njegove uporabe pospešeno izginjata.

Ker je filmska dokumentacija narečja namenjena širši javnosti, je tiskana »Priloga videofilmu« dobrodošlo in nepogrešljivo dopolnilo — natisnila in založila jo je Krščanska kulturna zveza v Celovcu. Poleg podatkov o vseh sodelujočih pri filmu, nastanku videokasete in priloge vsebuje že prej omenjeno posvetilo, kratko predstavitev plajberškega govora, narečno transkripcijo, zamisel o nastanku in poteku snemanja videofilma ter metodološki pristop — vse kratko in jedrnato (10 strani). Precej prostora je namenjenega šestim govorcem — informatorjem (rojenim med leti 1910 in 1923), ki se predstavijo s sliko in besedo o samem sebi oziroma tistem, kar so v življenju najraje počeli — to pove več kot suhoparni življenjepisi. Sledita fonološka transkripcija filmskega besedila na lihih in prevod v slovenščino na sodih straneh. — Morda se bo kdo spotaknil ob izraz prevod, vendar mislim, da je povsem upravičen, saj gre dejansko za prevajanje iz enega sistema — tj. narečnega, v drugega — tj. knjižnega. — Besedilo je razdeljeno na naslednje podnaslove: Spomini na mline, Bukovnikov mlin, Ožekarjeva žaga, Spomini na žage in Strugarjeva žaga. Na notranji strani zadnje platnice je natisnjeno tudi zaključno spremno besedilo, medtem ko uvodno manjka.

V brošuro se je prikradlo tudi nekaj napak oziroma pomanjkljivosti:

1. Pogrešam navedbo imen potokov, ki so ganjali obravnavane mline in žage.
2. Plajberški slovenski govor ne sodi »v rožansko narečno skupino« (str. 5), pač pa v rožansko narečje koroške narečne skupine.
3. Pri razvezavi transkripcije (str. 6) sta izpostavljena napačna znaka za akut in cirkumfleks, na samoglasniku v oklepaju pa sta pravilna. J je nazalizirani j (ne nazalirani).
4. Manjka razvezava kratic posameznih govorcev, ki so rabljene pri zapisu besedila (npr. AW, MW ...). Tako na strani 2, kjer so govorniki naštet, ne najdemo nikogar z začetnicami AL in AW, saj sta oba Andreja tu zapisana kot Drejšča (pravilno sicer na str. 16 oz. 18).

Avtorica Herta Maurer-Lausegger je sedaj vodja projekta Raziskovanje slovenskih narečij na Koroškem na Inštitutu za slavistiko Univerze v Celovcu. Z obravnavano temo se ukvarja že dalj časa, izrazje za mlinstvo in za stope je bilo tudi predmet njene obsežne disertacije in posameznih objav. Je učenka graške narečjeslovne šole Hafner, Prunč, Karničar — najbolj znane po znamenitem (seveda še nedokončanem) »The-saurusu« —, ki je zelo dejavna in (po mnenju Toporišiča) metodološko tudi najbolj inovativna. »Prvi slovenski dialektološki film« to seveda potrjuje.

Videodokumentacija narečja je torej dobrodošla novost, ki bo prav gotovo našla posnemovalce. Pri prebroditvi finančnih težav pa bi lahko pomagale turistične organizacije, saj bi bila taka videokaseta lahko neprecenljiv turistični spomin.

Vera Smole

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU, Ljubljana